

תוכן העניינים

שלמי תודה.	ז
פתח דבר.	ט
פרק ראשון ההיסטוריה של ההנקה בצרפת משלהי המאה השמונה עשרה	
עד ראשית המאה העשרים	1
שובה של ההנקה האימהית	5
ייצוגי אימהות בורגניות מיניקות	19
התחזקות מוסד ההנקה בשכר.	31
ספרי הדרכה לאימהות	35
הבקבוק והמדיקליזציה של ההנקה	45
פרק שני ההנקה והמוות	
האם המתה בסצנת המבול	57
המוות ונס ההצלה: תיאור האם המתה באמנות הדתית	65
אסונות טבע, מלחמות, מגפות ורעב: האם המתה באמנות החילונית	76
מן הרחוק לקרוב: המעבר מתיאורי האם המתה בנכר אל האם המתה בצרפת	88
פרק שלישי ההנקה כהענקה – ייצוגי הקריסט	
'הצדקה היא אני!': הקריסט מתקופת המהפכה עד תום שלטון הבורבונים	101
בין חילון לרליגיוזיות: הקריסט בתקופת מלכותו של לואי-פיליפ.	106
צדקה כמחויבות: הקריסט ביצירתו של אונורה דומיה ובתקופת הרפובליקה השנייה.	113
נצרות וצדק חברתי: הקריסט בתקופת האימפריה השנייה	117
כיוונים חדשים בהתפתחות דמות הקריסט	125
פרק רביעי מהאדרה להדרה – ייצוגי ההנקה בשכר	
אם החלב ואם הדם לפני המהפכה הצרפתית ובמהלכה	156
המינקת כאם שנייה: ההנקה בשכר במאה התשע עשרה	161
המינקת הביתית והחיל: מיניות ומעמד נמוך	178

פרק חמישי צדקה וצדק חברתי – ההנקה האימהית בקרב נשות המעמדות הנמוכים 189

מאמפתיה למסחור רגשות: קבצניות המיניקות את ילדיהן במרחב הציבורי 193

סוציאליזם ונדיבות נוצרית: הקבצנית המיניקה ביצירותיו של גוסטב קוֹרְכָה 203

צדק ושוויון חברתי: אימהות עניות ממעמד הפועלים המיניקות את ילדיהן 209

פרק שישי פוריות, טבע ועבודת השדה – ההנקה האימהית בקרב נשות המעמדות הנמוכים 227

גיבוש הסכמה האיקונוגרפית לתיאור האיכרה המיניקה 229

שלווה ופוריות: איכרות מיניקות בשדות 232

שברו של החלום 240

נוסטלגיה ופסטורליה 251

פרק שביעי 'כל כבודה בת מלך פנימה' – ההנקה האימהית בקרב נשות הבורגנות. 263

ההנקה הבורגנית בבית: נשות האמנים מיניקות את ילדיהן 270

הבורגנית המיניקה בטבע: היבטים אישיים, דתיים ואלגוריים 285

מן האישי לאוניברסלי 298

הבקבוק: השתקה חזותית, נראות היסטורית 306

אחרית דבר 319

הנקה כאידאולוגיה 321

נשים והנקה 328

ההנקה בימינו – השֵד יצא מן הבקבוק. 329

רשימת תמונות. 335

רשימת המקורות. 345

מפתח 377

שלמי תודה

"הכרת תודה היא התגובה הרגשית הנובעת ממעשהו של הזולת שהיטיב עמנו בלא כל ציפייה לתמורה." (Diderot & d'Alembert 1751 [28]: 478)

בציטוט לעיל, דידרו מבחין בין אסירות תודה לבין הכרת תודה (reconnaissance). האחת מעוררת באדם טינה, עוינות ואף השפלה (ressentiment) בשל מחויבותו להשיב תודה למיטיבו, ואילו האחרת מעוררת באדם נדיבות לב דווקא משום שהוא פטור מהודיה.

הכרת תודתי העמוקה נתונה לאנשים היקרים שאלמלא עזרתם לא היה הספר הזה יוצא לאור. ראשית, ברצוני להודות מקרב לב לפרופ' זיוה עמישי-מיזלש, שהנחתה במסירות ובקפדנות אין-סופיות את עבודת הדוקטורט שהספר מבוסס עליה. תודתי נתונות גם לפרופ' דנה אריאלי-הורוביץ, שדחקה בי להשלים את הספר, וכן לפרופ' ג'ודית וכסלר, פרופ' רינה טלגם ופרופ' גנית אנקורי על עידודן ותמיכתן. תודה מיוחדת לחברותיי ד"ר רוני עמיר וד"ר נעמי מאיר-דן, שהעירו את הערותיהן המחכימות לגרסה המוקדמת של כתב היד, וכן למוסדות האקדמיים שעזרו במימון הוצאת הספר: האוניברסיטה העברית, "בצלאל" אקדמיה לאמנות ולעיצוב והקרן הלאומית למדע.

עונג מיוחד הוא לי להודות לבני משפחתי, שתמיכתם, סבלנותם וחיבתם – שאותגרו פעמים רבות במהלך המחקר – ראויות לכל הערכה והוקרה. לדודי הנרי וחלי, שבנדיבות לב העניקו לי אכסנייה חמה מדי קיץ בבואי לפריז; לבת דודתי אדוה, שהתלוותה אליי בלא לאות במסעותיי המפרכים בכנסיות של פריז ובספריות המקומיות; להוריי, שרה ואלן, ולשני אחיי, אורית – על עידודה המפליג, ויונתן – על מהתלותיו השנונות, שהפיחו חיים בתהליך; לסבתי רולנד ולסבי מוריס ונטורה ז"ל, על תמיכתו האיתנה בי בראשית הדרך. תודתי העמוקה מכול נתונה לבן זוגי היקר ליאור ולילדיי הסבלניים והאהובים שיר ואלון, שהיו השראה למחקר זה ועודם השראה מתמדת גם להמשכו.

פתח דבר

אין לבלוב נעלה יותר, סמל קדוש יותר של חיי נצח, מאשר ילד הצמוד לשדי אמו. [...] אָם [...] מייצגת את נצחיות החיים. היא משרתת תרבות סוציאלית, יש להוקירה בהערצה דתית. כשנדע כיצד לסגוד לאימהות, תינצל ארצנו. [...] הייתי רוצה שאם המיניקה את תינוקה תאומץ בתור הביטוי המרום ביותר ליופי האנושי.¹

ספר זה נולד, תרתי משמע, עם לידת בתי הבכורה. מיד לאחר הלידה פנתה אלי יועצת ההנקה של בית החולים כדי לדון עמי בחשיבות ההנקה. ואולם כששוחחתי על כך עם אמי הסתבר לי כי בשעה שילדה היא את ילדיה, קרוב לשלושה עשורים קודם לכן, לא סבר איש כי הנקה היא הכרח, ויועצות הנקה כלל לא היו בנמצא. יתרה מזו, מרבית הלידות כללו מתן זריקה לדיכוי ייצור החלב בכוונה מוצהרת להקל על האימהות הטריות, שככל הנראה ביכרו להשתמש בבקבוק, לפחות לדעת הממסד הרפואי. סיפורה של אמי, השונה מאוד מסיפורי שלי, הותיר אותי במבוכה, שכן סברתי כי מסעות התעמולה הנחרצים המנוהלים כיום בבתי חולים, במוסדות טיפת חלב ובמרפאות נשים וילדים משקפים מסורת ממושכת וארוכת שנים, שניכרת גם בספרי ההדרכה לאימהות העוסקים ביתרונות ההנקה בעבור האם והתינוק כאחד. עידוד ההנקה בשני העשורים האחרונים אכן הוביל לתוצאות של ממש. מחקר שנערך בארצות הברית ב-2003 הצביע על נתוני הנקה מרשימים במוקדים שונים בעולם: נורווגיה 99 אחוזים, דנמרק 98, שוודיה 97, ספרד 91, ישראל 86, גרמניה 86, איטליה 85, קנדה 72, ארצות הברית 70, בריטניה 69 ובמקום האחרון צרפת ובה 50 אחוזי הנקה בלבד.² נתונים אלו גרמו לי להרהר בהבדלים הרבים בין הממצאים שנאספו במדינות השונות: מדוע הייתה צרפת האחרונה ברשימה, כיצד הגיעו נשות ישראל לשיעורי הנקה מרשימים כל כך ומתי, וחשוב מכך – מה היו הגורמים העיקריים למגמה זו ומה הייתה מטרתם? בד בבד עם תהיות אלו, התחלתי לאסוף דימויים חזותיים של הנקה באמנות אגב ניסיון להתחקות אחר ההיסטוריה של הנושא ומשמעויותיו המשתנות.

מאז ומעולם נתפסה ההנקה כפעולה טבעית ואינסטינקטיבית שהבטיחה את הישרדותו של הגזע האנושי לאורך הדורות. אכן, עד הרבע האחרון של המאה התשע עשרה, כשגילה לואי פסטר את תהליך פסטור החלב, המאפשר הזנה

1 Zola 1957: 108, 148. כל התרגומים בספר הם שלי, אלא אם צוין אחרת, ג"ו.

2 אלוארז 2003: 12א.

מלאכותית בטוחה לשימוש, ניזונו מרבית התינוקות מהנקה.³ ואולם אף שיכולתה של האישה להיניק היא נתון ביולוגי, הרי שדרך ההנקה, תדירותה והחשיבות שייחסו לה קשורות למגמות תרבותיות משתנות, כשם שאפשר ללמוד מן הייצוגים החזותיים של ההנקה, המעידים על קשרי גומלין בינה לבין אידאולוגיות חברתיות, דתיות וכלכליות.⁴ נושא מרכזי וטעון זה דורש התייחסות מעמיקה, שכן אפשר ללמוד ממנו על אימהות, יחסים בין המינים, הגדרת הקשר בין האם לילד ואף על מקומו וחשיבותו של הילד במשפחה. יתר על כן, הדיון בפן התרבותי, החברתי, הדתי והכלכלי של ההנקה מחדד את הבנת חשיבותה והפיכתה לסמל האולטימטיבי לאהבת אם ולהענקת אלטרואיסטית בימינו אנו.

בעשורים האחרונים ניכרת ברחבי העולם המערבי מעין 'מְנִיה' בנוגע להנקה, המתבטאת בפרסום מחקרים חדשים המתמקדים בחשיבותה אגב פירוט יתרונותיה הרבים בעבור האם והתינוק כאחד, לצד הצגת החוליים הצפויים לתינוקות שאינם זוכים לה. בעשור האחרון ניכרת האדרת ההנקה גם בריבוי יועצות הנקה המציעות את שירותיהן בבתי היולדות; בפרסום תצלומים של אימהות מפורסמות המיניקות את ילדיהן בחדווה; בהוצאה לאור של ספרי הדרכה לאימהות טריות, המתמקדים בטכניקות הנקה למתקשות להיניק; במאות אתרי אינטרנט של רופאים המתמקדים בנחיצות חלב האם להתפתחות הילד; במסעות פרסום כלל-עולמיים המתמקדים ביתרונות ההנקה ואפילו באירוע בין-לאומי, המכונה 'שבוע ההנקה העולמי' והחל משנת 1992 ואילך מאורגן על ידי ארגון WABA (The World Alliance for Breastfeeding Action), על מנת לעודד הנקה אימהית בלעדית בששת חודשי חייו הראשונים של כל תינוק.⁵

בשנים האחרונות, חשיבות ההנקה האימהית עולה ביתר שאת גם בתרבות הפופולרית, עד כי דומה שאין שבוע בלא עיסוק בנושא זה באמצעי התקשורת. לדוגמה בראשית 2007 נדונה בהרחבה יזמה בריטית חדשנית ששמה לה למטרה לעזור לאימהות המתקשות להיניק את ילדיהן. לשם כך פיתח ארגון שירותי הבריאות הלאומי בבריטניה (NHS) שדיים סרוגים, כביסים ורכים למגע, שנועדו לשמש כלי עזר לאימהות טריות. פרסום המוצר החדש – שזה שנים מספר נוחל הצלחה בארצות הברית ובאוסטרליה – לווה בהסברים המעידים על יתרונותיו בהתמודדות עם בעיות נפוצות כמו דלקות בשד, שלעתים נגרמות בשל תנוחת הנקה לקויה.⁶ ידיעה אחרת שנדונה בהרחבה בעיתונות בקיץ 2010 עסקה בטענותיה הפומביות של דוגמנית העל ג'יזל כי יש לחייב נשים להיניק את ילדיהן עד גיל חצי

3 לום 1999: 19; Dubos 1961, chapter 7; Matthews, Grieco & Corsini 1991: 49;

4 Matthews, Grieco & Corsini 1991: 54-55; Klapisch 1998, p. 3

5 המידע מתחדש מדי שנה בשנה ומצוי באתר האינטרנט של הארגון: <http://worldbreastfeedingweek.org/>

6 Pullen 2007; לגרסה עברית ראו חפץ-שוורץ 2010.